

XIX

Krize středního věku

Jsou muži, kteří v krizi středního věku mění manželky. Jiní mění auta a někteří dokonce i pohlaví. Problém krize středního věku u nich spočívá ve víře, že zůstanou mladí, když se do něčeho pustí úplně jinak. Jistě, „jinak“ je velmi relativní pojem: muž, který se zmítá v krizi, obvykle provádí totéž, co ostatní – tak se ostatně pozná, že jde o krizi středního věku. Já to řešil poněkud odlišně. Měl jsem odpovídající věk, byl v odpovídající situaci (právě jsem se rozváděl s ženou číslo dvě) a prožíval obvyklé pochybnosti středního věku: k čemu to všechno je? Vyřešil jsem to po svém. Začal jsem se učit česky.

Na počátku osmdesátých let jsem přednášel politologii na Oxfordu. Měl jsem stálé místo, zvládal jsem své profesní povinnosti a vlastnil hezký dům. O domácím štěstí se sice nedalo mluvit a kromě toho jsem si už zvykl, že mi chybí. Měl jsem však stále silnější pocit,

že se odcizuji svým akademickým zájmům. Francouzská historiografie tehdy najednou nabrala divný směr: takzvaný „obrat ke kultuře“ a nástup všech těch „post“ směrů mě nutil číst nekonečně nabubřelé fráze, v akademických kruzích vynášené do výšin příznivci novopečeníých „podoborů“, kteří začali obsazovat území příliš blízké mému oboru. Nebavilo mě to.

A tehdy, 24. dubna 1981, časopis *New Statesman* zveřejnil dopis českého disidenta, který pod pseudonymem Václav Racek zdvořile kritizoval esej E. P. Thompsona, v němž velký britský historik přisoudil Západu i Východu stejnou odpovědnost za studenou válku a zločiny, které napáchaly. „Racek“ soudil – jak jinak –, že komunismus nese větší díl odpovědnosti. Thompson reagoval dlouhým a povýšeným článkem, v němž odmítl Rackův názor a srovnal „naivní“ touhu českého disidenta po svobodě se svou vlastní „obranou britských svobod“, připustil však, že „vzhledem k naivitě plynoucí z neinformovanosti není těžké pochopit, proč český intelektuál takhle uvažuje“.

Thompsonova arogance mě tak rozlítla, že jsem se do jejich sporu vložil. Můj příspěvek do diskuse – a v něm vyjádřené sympatie – mi vynesly od Jana Kavana, exulanta z roku 1968, pozvání do Londýna. Když jsme se sešli, byl Kavan na pokraji zhroucení. Svěřil se mi, že poskytl televizi *Thames* rozhovor, v němž se nechal unést, nechtěně vyradil informace o českém undergroundu a teď se bojí, aby to lidem doma nezpůsobilo potíže. Mohl bych se prosím pokusit stáhnout film z vysílání?

Skutečnost, že se Kavan domnívá, že by neznámý profesor z Oxfordu mohl mít tak velký vliv, mi polichotila.

Nedělal jsem si sice iluze, ale přesto jsem se vydal do studia. Programový dramaturg mě zdvořile vyslechl, rychle pochopil, že o Československu, jeho undergroundovém hnutí ani o samotném Kavanovi nevím nic, odhadl, že žádný vliv nemám, dokonce ani podle měřítek mé málo vlivné profese... a zdvořile mě vyprovodil ze dveří.

Film běžel v televizi další večer. Pokud vím, informace, které leccos odhalily, nikoho vážně nepoškodily. Utrpěla však Kavanova pověst: o mnoho let později ho jeho nepřátelé v postkomunistické České republice obvinili ze spolupráce se starým režimem. Odvolávali se přitom i na jeho interview poskytnuté televizi *Thames*.

Když jsem se ten večer, zahanbený svým neúspěchem a ponížený důkazem vlastní bezvýznamnosti, vrátil do Oxfordu, dospěl jsem k zásadnímu rozhodnutí. Naučím se česky. To, že mě televize *Thames* ignorovala, bych přežil. Nevadilo mi, že podle nich nejsem důležitý, ale urazilo mne, že mě pokládají nejen za bezvýznamného, ale i neinformovaného člověka. Poprvé v životě jsem byl v situaci, že jsem se vyjadřoval k problémům nějaké země, aniž jsem znal její jazyk. Víím, že to politologové dělají pořád, ale právě proto nejsem politolog.

A tak jsem se na počátku osmdesátých let začal učit nový jazyk. Nejdřív jsem si koupil knihu *Naučte se česky*. Využil jsem období dlouhé (a stále vítanější) nepřítomnosti mé ženy číslo dvě a každý večer se dvě hodiny učil. Metodika té knihy byla staromódní, a tudíž mně důvěrně známá: neuvěřitelné množství gramatiky, důraz kladený na složité konjugace a deklinace tohoto slovanského jazyka, to vše proložené slovíčky,

překlady, cvičeními výslovnosti, důležitými výjimkami atd. Zkrátka, byl to stejný způsob, jakým jsem se kdy si učil němčinu.

Když jsem po několika měsících práce s tímto textem udělal jistý pokrok, řekl jsem si, že potřebuji školní výuku, pokud nechci zůstat na úrovni osamělého samouka. Oxford tehdy nabízel prvotřídní techniku vyučování několika tuctů známých i exotických jazyků, a tak jsem se zapsal do kurzu češtiny pro začátečníky a středně pokročilé. Jestli si dobře vzpomínám, studovali jsme pouze ve dvou: mojí spolužačkou byla manželka známého oxfordského historika, sama nadaná lingvistka. Držet s ní krok vyžadovalo soustředění a tvrdé úsilí.

Do konce osmdesátých let jsem si osvojil pasivní znalost češtiny. Zdůrazňuji slovo pasivní: málokdy se mi poštěstilo zaslechnout češtinu jinde než v audiovizuální laboratoři. Čechy jsem navštívil jen párkrát, a navíc mi pomalu docházelo, že učit se jazyky ve středním věku je poměrně těžké. Číst jsem však uměl docela obstojně. První kniha, kterou jsem přečetl, byly Čapkovy *Hovory s T. G. M.* – skvělá řada interview a výměn názorů mezi největším českým dramatikem a prvním československým prezidentem. Od Čapka jsem se dostal k Havlovi a začal o něm psát.

Právě díky znalosti češtiny jsem v letech 1985 a 1986 cestoval do Československa jako pěšák malé armády pašeráků knih, kterou naverboval Roger Scruton. Cílem bylo pomoci pedagogům a studentům vyloučeným z českých univerzit, a tak jsem přednášel na bytových seminářích před pozorným publikem mladých lidí, kteří lačnili po diskusi a nedbali na akademickou reputaci, ani se nezabývali módními trendy, což bylo milé. Mluvil

jsem anglicky, přestože starší profesori by bývali dali přednost němčině. Pokud jsem vůbec měl příležitost využít svých znalostí češtiny, bylo to především v situacích, kdy jsem odpovídal na jakoby náhodné otázky tajných policistů v civilu, kteří postávali pod lampou před obydlím každého disidenta a ptali se, kolik je hodin, aby zjistili, jestli mezi návštěvníky nejsou cizinci.

Praha byla tenkrát šedivá a smutná. Podle komunistických měřítek na tom nebylo Československo Gustáva Husáka špatně (lépe si stálo pouze Maďarsko), ale byla to chmurná a depresivní země. Nikdo, kdo v oněch letech zažil komunismus, nemohl mít absolutně žádnou iluzi o tom, že by toto mrtvé dogma izolované v chátrající zemi mělo nějakou perspektivu. A přesto jsem tam žil ve víru nadšení a vzrušení a pokaždé se vracel do Oxfordu nabitý energií a nápady.

Začal jsem přednášet východoevropskou historii a také o ní – s určitou nervozitou – psát. Zejména mě zaujala a zaměstnávala tamější neformální, undergroundová opozice. Četba, písemné diskuse a (posléze) setkání s lidmi, jako byli Václav Havel, Adam Michnik, János Kis a jejich přátelé, mi umožnily znovu zažít vášně pro politiku a neobvyklou chuť věnovat se vědeckým a intelektuálním zájmům, s jakou jsem se nesetkal od konce šedesátých let. Ono nadšení bylo mnohem vážnější a závažnější než cokoli, co jsem si z té desítky let byl schopen vybavit. Nepřeháním, když řeknu, že mé zahloubání do problematiky východní Evropy mě znovu probralo k životu.

Po návratu do Oxfordu jsem se začal s odborníky a uprchlíky z tohoto regionu pravidelně stýkat. Zajišťoval jsem studijní pobyty pronásledovaných intelektuálů

ze sovětského bloku. Dokonce jsem začal podporovat mladší historiky a další specialisty zajímající se o tuto zapadlou a absurdně opomíjenou část Evropy. V tomto projektu jsem pak za mnohem lepších finančních podmínek pokračoval po svém přesunu do New Yorku.

Především prostřednictvím Polska a nově nalezených přátel v jejich vlasti i v exilu jsem dokázal nalézt vazbu ke svému východoevropskému a židovskému původu. Zejména jsem však s úžasem objevil bohatou a přitažlivou literaturu, o níž jsem dosud téměř neměl tušení: mé nedostatečné znalosti by se daly nepochybně připisat na účet provinčnosti i toho nejlepšího britského vzdělání, ale samozřejmě jsem na tom měl svůj díl viny také já.

Jinými slovy, díky ovládnutí češtiny se ze mě stal zcela odlišný typ vědce, historika i člověka. Bylo by tomu jinak, kdybych se místo češtiny učil řekněme polštinu? Moji přátelé o tom byli přesvědčeni. Pro většinu z nich byla čeština *nevýznamný* slovanský jazyk (velmi podobně hodnotili později ruští kolegové polštinu), a moje volba jim připadala nepochopitelná. Bylo to pro ně stejně absurdní, jako bych začal studovat dejme tomu historii Walesu. Byl jsem jiného názoru. Typicky polský (nebo ruský) pocit kulturní převahy byl přesně tím, čemu jsem se chtěl vyhnout a proč jsem dával přednost charakteristickým českým vlastnostem, jako jsou pochyby, malé kulturní sebevědomí a skeptická sebeironie. To jsem již znal ze židovských pramenů, především od Kafky – i když Kafka je rovněž českým spisovatelem par excellence.

Bez své posedlosti češtinou bych se neocítl v Praze v listopadu 1989 a nemohl sledovat, jak Havel z balkonu

na Václavském náměstí přijímá prezidentskou kandidaturu. Neseděl bych v hotelu Gellért v Budapešti a neposlouchal výklad Jánose Kise o jeho plánech pro postkomunistické a zároveň sociálnědemokratické Maďarsko – tu největší, avšak již tehdy marnou naději. A neocitl bych se o několik let později ani v Maramureši na severu Sedmihradska, kde jsem si dělal poznámky ke svému eseji o traumatech postkomunistického Rumunska.

Především bych však nikdy nenapsal *Poválečnou Evropu*, historii Evropy od roku 1945. Ať již jsou nedostatky této práce jakékoliv, vyznačuje se odhodláním, s nímž jsem se rozhodl propojit obě poloviny Evropy do společného příběhu. *Poválečná Evropa* svým způsobem odráží můj pokus změnit se ze zklamaného kritika francouzské módní historiografie v integrujícího historika Evropy. Má česká dobrodružství mi nepřinesla novou ženu (k tomu došlo mnohem později a jen nepřimo), a už vůbec ne nové auto. Byla však tou nejlepší krizí středního věku, jakou jsem si mohl přát. Navždy mě vyléčila z metodologického solipsismu postmoderního akademismu. Učinila ze mne věrohodného veřejného intelektuála, ať už si o tom myslíme cokoli. Ukázala mi, že mezi nebem a zemí je víc věcí, než se kdy snilo naší západní filozofii, a já jsem – byť i opožděně – některé z nich zahlédl.